

A szociográfia „közegellenállása”

Milyen helyet foglal el a szociográfia nemzetiségi kultúránkban? Tudjuk: a múltban ez a hely szerény volt. A romániai magyar irodalom a két világháború közötti időszakban sok tekintetben egyet jelentett a nemzetiségi kultúra valóságával. E kultúrában azóta jelentős szerkezeti változások történtek. Ez feltétlenül szükségessé teszi az irodalom helyének és szerepének újragondolását, valódi dimenzióira való méretezését. A történelem, néprajz, nyelvészet, esztétika és filozófia, úgy tűnik, szerencsésebb helyzetben van: az önálló kutatási terület, a hagyományok ereje már eleve biztosította e tudományok számára az őket megillető helyet a nemzetiségi kultúra egészében.

Sokkal nehezebb a szociográfia helyzete. Bár ilyen irányú hagyományaink sem kevésbé jelentősek, tény, hogy társadalm szerkezetünk feltárására és elemzésére szakemberek helyett elsősorban írók vállalkoztak. Szakképzett szociológusunk a múltban igen kevés volt, és ezért érthető, hogy a valóságfeltárás feladatát azok az írók vállalták magukra, akik megértették, hogy ez létfontosságú pászmaja a nemzetiségi kultúrának. Azt mondhatjuk tehát, nálunk a szociográfia nem a szociológiának volt a segédtudománya, mint a világ más tájain, hanem az irodalomnak.

A szociográfia és a szociográfiai riport azonban bármilyen jelentős szerepet játszik is társadalmi valóságunk felismertetésében, mindenképpen nélkülözi a statisztikai pontosságot, s így sok esetben dokumentáris értéke, bizonyító ereje is igen csekély. Ez nem azt jelenti, hogy az ilyenfajta munkák szükségtelenek vagy értéktelenek, de az biztos, hogy semmi esetre sem mérhető össze a tudományos igényű szociográfiával. Ugyanis míg az előbbi műfajok művelői saját meglátásaiukat, észrevételeiket, szubjektív véleményüket teszik közzé, addig a szociográfus szigorúan megszürt adatok alapján próbál képet adni a társadalm szerkezet emberi aspektusairól: a nemzetiségi társadalom életformáiról.

A szociológus ennél is mélyebbre hatol: az életmóddal összefüggő konfliktushelyzetek megmagyarázására, értékelésére törekszik. Mindezt figyelembe véve, a *Változó valóság* című szociográfiai tanulmánykötet semmiképp sem jelent módszertelenséget vagy a szakma törvényeinek megsértését, hiszen feladata egy valószínű társadalomkép megrajzolása volt. A kötet egyes bírálói véleményem szerint nem ismerték fel, hogy a tanulmányok egy részében a számoszlopok véleményeket és következtetéseket rejtenek magukban.

Dávid Gyula hívta fel a figyelmet arra, hogy a *Változó valósággal* egy teljesen új műfaj- és kiadványtípus jelentkezett, amelynek a befogadására az olvasók még nincsenek felkészülve. A szociográfia esetében alighanem egyfajta sajátos közegellenállásról beszélhetünk. Miért? Mert az alsó szinteken működő intézményes keretek még mindig csak irodalomban tudnak gondolkodni. Az alsó fokú kulturális intézmények tevékenysége többnyire író—olvasó találkozók szervezésében merül ki. Írók népszerűsítésével vannak elfoglalva, szociográfiai jellegű tudományos ülésszakokról, előadássorozatokról alig hallottam (kivételesen talán a *Korunk* vagy a gyergyószentmiklósi Salamon Ernő Líceum). Talán ez is érthetővé teszi, miért fogadja még mindig értetlenül az olvasó a valóságfeltárás nem irodalmi teljesítményeit.

A történelemtudománynak, néprajznak, nyelvészetnek, úgy látszik, sikerült áttörniük ezt a bizonyos közegellenállást. Mikor jut el a szociográfia is a népszerűség ugyanilyen fokára? S lesz-e népszerű anélkül, hogy megpróbálnák népszerűsíteni?

Történész vagyok: az Imreh István-féle erdélyi történeti iskola tagja. Hovatartozásom jelzi, hogy a történelemtudományról alkotott felfogásom szoros kapcsolatban van a szociográfiával, illetve a szociológiával. Korszerű történelemtudományt írni az események társadalmi hatásának bemutatása nélkül lehetetlen. A gazdasági élet, a társadalmi szerkezet, a közösségre jellemző cselekvés- és gondolkodásmódok, az

adott közösségbe való beilleszkedés és a kollektív identitás problémája mind olyan tényezők, amelyek meghatározzák az egyén és a közösség viszonyát adott történelmi kereten belül. Szociográfia és szociológia nélkül sok mindent megérthetünk, csak éppen történelmünket nem.

Hasonló egymásrautaltság jellemzi a történelem és a néprajz, valamint a szociográfia és a néprajz kapcsolatát is. A népi emlékek bemutatása, használati módjuk ismertetése éppúgy nem elégítheti ki a néprajzkutatót, mint a történészt a pusztá eseményleírás vagy a szociográfust a pusztá valóság bemutatás. Minden foglalkozásnak, minden tárgyi emlékek bonyolult módon tovagyűrűző társadalmi hatásával kell számolnunk az adott közösségen belül, a szellemi néprajz pedig szoros kapcsolatban van az adott közösség, etnikum mindennapi életével, gondolkodásmódjával.

Ami tény: nemzetiségi kultúránkban sem a szociográfia, sem a szociológia nem kapta meg az őt megillető helyet. Talán ez a magyarázata annak, amire Várhelyi István is utalt a kerekasztal-beszélgetésben, hogy igen nagy hiányosságaink vannak az ipar- és városszociológia területén, hogy nem tanulmányoztuk eléggé a munkaerő nevelése és a társadalom elvárásai közötti ellentmondásokat és így tovább.

Hogyan lehetne behozni az elmaradást? A hangsúlyt én nem a központilag tervezett egységes stratégiára hangolt, vagyis intézményesített szakkutatásra helyezném. A romániai magyar szociográfia célja a nemzetiségi élet állandóinak és változóinak feltárása: egyfajta valós önismeret kiművelése. A nemzetiségi életformát, korgondolkodást csakis a nép között élve, létezve lehet megérteni.

Garda Dezső

Hogyan tovább?

A kerekasztal-beszélgetés nem vita. A *Változó valóság — változó szociográfia* című összeállításra (Korunk, 1979. 6.) és a további hozzászólásokra (Korunk, 1979. 7—8.) is bajosan lehet ráfogni, hogy a vita műfajába tartoznának. Mindenki elmondta a véleményét (sokszor a tárgytól messze elkalandozva), de érvekkel alig támasztotta azt alá.

A vélemények ütköztetése következőképpen nem lehetett kreatív. Felvetődött egy meghirdetendő tematikus pályázat lehetősége, amely különböző területekről ugyanazt a valóságanyagot gyűjténé össze, és ez általánosítások felé nyitna utat. Volt olyan nézet, amely szerint a kutatások összehangolása csak intézményesítéssel lenne megoldható. Mások a kutatásban is megelégednének a „partizánkodással”. Ez esetben a kutatás tárgyának kiválasztását többé-kevésbé a véletlen határozná meg. Kérdésessé vált, hogy a kutatásokban a szociográfiát illesse-e a vezető szerep; mások kimutatták, hogy bizonyos esetekben a statisztikai adatok nem kielégítőek, és ilyenkor a néprajz módszereit kellene használni. Kiemelték az interdiszciplináris kutatások fontosságát, ellenben nem mutatták be magát az interdiszciplináris kutatást, annak módszertanát.

Összegezve a találkozón elhangzott véleményeket, úgy látom, hogy a „hogyan tovább” kérdésre adott válaszok a tudományos és a nem tudományos út körül polarizálódnak.

A tudományos utat a társadalomtudományok képviselik a maguk kutatási tárgyával és módszereivel. A frontális/nem frontális kutatás alternatíváján belül a választást kötelező módon elvégeztük az előző lépésnél. A tudományos kutatás csakis frontális lehet, hiszen feltételezi az előző ismeretek rendszerezését, a probléma felvetést mint megelőző lépéseket. Csak ilyen összefoglalás után vehetnek részt a társadalmi jelenségek megismerésében a nem tudományos úton járók a maguk lehetőségeivel és korlátaival.

A tudományos kutatás végső soron egy pillanatra sem nélkülözheti az elméletet; ennek rendszeralkotó ereje, főleg az első és az utolsó szakaszban jut szerephez.

Ami a kiválasztott, sajátos probléma vizsgálatát illeti, ma már általánosan elismert tény, hogy az interdiszciplináris kutatások — ha betartják szabályaikat —

messze fölötte állnak az egyszempontú kutatásnak. Az előbbieken alapján egy tudományos kutatás stratégiájának sémája a következő lenne:

1. A közelmúlt tényeinek elméleti összegezése és a fogalmi eszköztár felállítása. Közelmúlton értjük azt az időszakot, amelyben olyan folyamatok mentek végbe, amelyek a jelenben is, a jövőben is folytatódhatnak, vagy hatásukat éreztetik. Interdiszciplináris kutatás esetén ennél a lépésnél a fogalmi eszköztárat egyeztetjük.

2. Ezen összegezés alapján meghatározzuk a kutatás tárgyait, a problémákat. Már most állíthatjuk, hogy tekintve a nagy arányú változásokat, amelyek a társadalmi-gazdasági életben végbemennek, valamint a romániai magyarság specifikus helyzetét, a társadalomtudományokra két fontos feladat hárul. Az egyik az urbanizáció. A hagyományos falurendszer felbomlása, az ingázás, a faluról városra jövőek beékelődése, beolvadása a városi közegbe. Ez persze nemcsak a szociológiának, hanem a néprajznak, a lélektannak, a gazdasági antropológiának is feladata. A másik nagy feladat — és ugyanakkor nagy hiány — az interetnikai kapcsolatok feltárása lenne. Ez önmagunk, népi kultúránk megismerésében óriási jelentőségű. Sajnos, ezen a téren a kutatások teljességgel hiányoznak. Pedig kultúránk ebben az etnikai összefüggésben fejlődik jó pár évszázada.

3. A problémára feltételezünk egy választ — ez a munkahipotézis.

4. Ennek alapján megjelöljük kutatásunk stratégiáját, taktikáját és a felhasználandó módszereket. Interdiszciplináris kutatás esetében ezeket már az adatgyűjtés fázisában egyeztetjük. Itt nagyon komoly hiányosságaink vannak. A szociálpszichológia, gazdasági antropológia, a művészetszociológia stb. nálunk még gyermekipőben sem jár. A néprajzosok, ha el is ismerik, hogy kutatási tárgyuk a társadalomtudományokén belül esik, ragaszkodnak kizárólagosan filológiai feldolgozási módszerekhez, ami persze kötelezővé teszi az ehhez szükséges és elengedhetetlen módszerek, technikák alkalmazását. Azt állítják, hogy a szociológiának nincsenek módszerei bizonyos tények felgyűjtésére és feldolgozására Tévedés.

5. A gyűjtés.

6. Elméleti összegezés.

7. Cselekvés, és ezzel párhuzamosan új problémák keresése.

A szociográfia mint átmenet a két lehetőség között nem felel meg mai igényeinknek. Felgyűjtött adatait nem a tudományos elmélet, hanem az intuitív józan ész segítségével próbálja hasznosítani.

A nem tudományos műfajok a tények bemutatására szorítkoznak, egyes műfajokban magyarázatokat — intuitív, mindennapi tudásra alapozott magyarázatokat — is adnak. Erzelmi töltésük folytán nyerne, de veszítenek is, hiszen az olvasó ezáltal manipulálható.

Melyiket válasszuk a két megoldás közül? A nem tudományos műfajok nem követelnek szakembereket, központosítást, sok időt, nagy anyagi befektetést. De tudományos szemmel nézve értékük csekély.

A tudományos szempont azonban, jelen helyzetünkben adódóan, olyan akadályokat állít elénk, amelyek már az első pillanatban meghökkentenek. Szakembereink nincsenek. Miért? Mert nincsenek szakemberképző intézmények. Hiányoznak a kutatás szervezeti feltételeit biztosító intézménytípusok is. Az intézmények hiánya elképzelhetetlenné teszi a frontális munkát és végső soron e két intézménytípus hiánya szűlته a dilettantizmust. Fel lehet ezt számolni önképzéssel? Érdekes kísérlet, főleg ha saját magunkon végezzük. Lesz-e eredménye? A jövő majd erre is megadja a választ.

Kényszermegoldásként jelentkeznek a pályázat-forma. Az elméleti összefoglalót, problémafelvetést, munkahipotézist felhívásra végezhetnék el, állíthatnák fel a kutatók egy bizonyos kiszabott határidőn belül. Az ezután is megmaradó véleménykülönbségeket találkozókon lehetne megbeszélni.

Ezután következne a pályázat. Ennek során minden tudományos szellemben készült munka megjelenhetne évkönyvekben, lapmellékletekben, vagy éppen könyv formájában.

Ezután kerülhetne sor a végső konklúziók levonására, megint egy évkönyvben, sőt, tovább menve, ezeknek megbeszélése egy tudományos ülészakon. Végső soron mindez a mi összefogásunktól függ. És ez az, ami a leginkább elbátoríthat. Nem a generációk közötti szakadásra gondolok. Ez talán természetes jelenség. Hanem egyáltalán a szellemi életben dúló atomizáltságra, amely lehetetlenné teszi nagyobb, huzamosabb ideig tartó munkaközösségek kialakulását. Ez, gondolom, értelmiségünk egyik legnagyobb problémája. Okainak feltárása önismeretünk, érdekesítésünk kötelező része.

Lőrincz József